

Rapport

Toetsen en examens

April 2017

Beste lezer,

Voor u ligt de rapportage van alweer de derde serie scholierencongressen die het Landelijk Actie Komitee Scholieren (LAKS) heeft georganiseerd. Al drie jaar gaan wij het land in om scholieren uit alle provincies te horen over aspecten in het voortgezet onderwijs. De eerste reeks scholierencongressen had een brede insteek, namelijk het onderwerp motivatie. Maatwerk kwam daar als groot thema uit. We hebben besloten daarop voort te bouwen en hebben de tweede reeks scholierencongressen georganiseerd rondom maatwerk. Op de uitkomsten van die twee series congressen besloot het LAKS voort te borduren. Uit beide reeksen kwam namelijk naar voren dat motivatie en maatwerk nog moeilijk een plek kunnen krijgen in het huidige toetsingssysteem. Voor het LAKS een reden om de huidige manier van toetsen en examens ter discussie te stellen bij haar eigen achterban: scholieren.

De manier waarop we in Nederland toetsen is al zo oud, dat onze oma's het op dezelfde manier deden als wij nu doen. Na vier, vijf of zes jaar middelbare school wordt door elke leerling, ingedeeld in vijf schoolniveaus, in het hele land dezelfde centraal examens gemaakt op hetzelfde moment. Dat maatwerk waar scholieren zo om riepen tijdens ons eerste twee series congressen blijft ver achter bij toetsen. Daarom hebben wij tijdens onze negen congressen dit schooljaar, die bezocht werden door ruim 350 scholieren, gediscussieerd over stellingen die in de ontwikkelingen rond toetsen spelen, maar ook vooral nagedacht over hoe de huidige manier van toetsing en examinering praktisch beter kan.

Met dit rapport wil het LAKS een bijdrage leveren aan de maatschappelijke discussie over het huidige toetsingssysteem, want als ervaringsdeskundigen hebben wij – scholieren – goed zicht op wat er beter kan en moet.

Jasmijn Bleijlevens en Sterre Teunissen

Bestuursleden Landelijk Actie Komitee Scholieren

I. Inleiding

Iedereen moet leren traplopen, maar niet voor iedereen zijn de stappen die je moet zetten even hoog of zwaar. Op school werkt dat precies zo. Iedereen zit op school om te leren, maar voor sommigen is leren gemakkelijk en voor anderen is het moeilijk. Dat maakt het geven van onderwijs lastig. Leerlingen verschillen veel van elkaar en het onderwijs dat zij nodig hebben daarom idealiter ook. Dat is ook de reden voor het LAKS om te pleiten voor maatwerk in het voortgezet onderwijs. Om het niveau van leerlingen toch in kaders te kunnen plaatsen, worden bij leerlingen dezelfde toetsen en examens afgenomen. Hiermee wordt getracht de kwaliteiten van de leerling te peilen en te toetsen in hoeverre een leerling op de hoogte is van de stof, of hoe gevorderd zijn of haar vaardigheden zijn. Als kind word je dus erg veel getoetst. Dat begint lieflijk met een veterstrikdiploma en een pietendiploma, maar al op je twaalfde maak je de Cito-toets die zeer bepalend is voor het vervolg van je opleiding.¹ Vanaf dat moment moet een leerling zich wekelijks bewijzen: schriftelijk, mondeling, met verslagen en opdrachten. Dit alles wordt afgesloten met de centraal examens. Wederom een grote toetsperiode waar veel van af hangt.

Het Nederlandse onderwijssysteem is dus gericht op toetsen. Maar zijn toetsen en examens wel de juiste instrumenten om de voortgang van leerlingen te bepalen? Motiveert de uitdaging van een moeilijke toets de scholier hard te werken, of schrikt het juist af? Wat verwachten leerlingen van een toets? Wat kan er gedaan worden om toetsen te verbeteren? Zijn toetsen nog van deze tijd? En trouwens ook: wat is er wel goed aan toetsen?

Scholieren zijn bij uitstek de aangewezen groep om kritische vragen over het onderwijs aan voor te leggen. Daarom organiseert het Landelijk Aktie Komitee Scholieren (LAKS) sinds 2014 scholierencongressen. Het doel van deze congressen is de mening van leerlingen te peilen en hen mee te laten denken over veranderingen in het onderwijs. In het schooljaar 2014/2015 organiseerden het LAKS congressen over het thema 'motivatie' en in 2015/2016 over het thema 'maatwerk'. Gedurende het schooljaar 2016/2017 organiseerde het LAKS negen scholierencongressen in de provincies Friesland,

---

¹ Het enorme belang van de Cito-toets en het advies van de docent voor het vervolg van je schoolcarrière, werd in het rapport van de onderwijsinspectie nogmaals duidelijk. Leerlingen zijn op de hoogte hiervan en voelen de druk.

Gelderland, Groningen, Limburg, Noord-Brabant, Noord-Holland, Overijssel, Utrecht en Zuid-Holland met het thema toetsen en examens. Hier hebben 373 leerlingen aan deelgenomen. Het merendeel van de leerlingen deed vwo (210), een deel havo (87) en een deel vmbo (75).

Om de resultaten van de scholierencongressen te kunnen staven heeft Scholieren.com in samenwerking met het LAKS een enquête afgenomen over het huidige toetsingssysteem onder maar liefst 1096 leerlingen. Zo hebben we onze achterban zowel kwalitatief als kwantitatief geraadpleegd.

Het LAKS heeft de uitkomsten van de scholierencongressen en het tevredenheidsonderzoek samengevat in deze rapportage. De resultaten laten zien hoe leerlingen de huidige manier van toetsing ervaren. Stress en prestatiedruk blijken vaak hoog te zijn en een grote invloed uit te oefenen op het welzijn van de leerlingen. Veel leerlingen hebben behoefte aan meer individuele feedback en evaluatie. Met de uitkomsten van de congressen en het tevredenheidsonderzoek wil het LAKS een bijdrage leveren aan de maatschappelijke discussie over de toegevoegde waarde van toetsen en examens in het huidige onderwijssysteem.

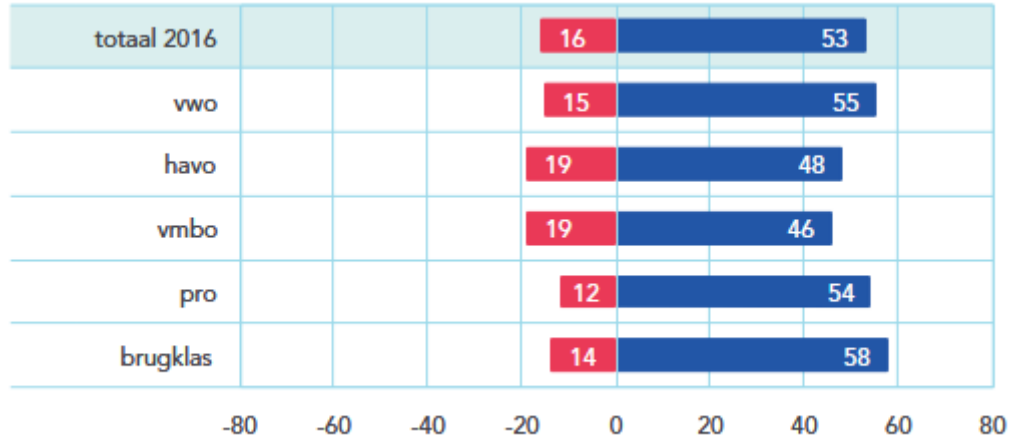
2. Terugblik op de LAKS-monitor

De tevredenheid van leerlingen over het huidige toetsingssysteem wordt ook onderzocht in de LAKS-monitor. Dit is een tweejaarlijks tevredenheidsonderzoek dat het LAKS afneemt onder scholieren. In 2016 hebben meer dan 100.000 leerlingen deelgenomen aan het onderzoek, waarin onder andere vragen over toetsen werden beantwoord. Deze gegevens kunnen de uitkomsten van de scholierencongressen en de enquête van Scholieren.com onderbouwen.

Leerlingen kregen in de LAKS-monitor de volgende vragen over toetsen voorgelegd:

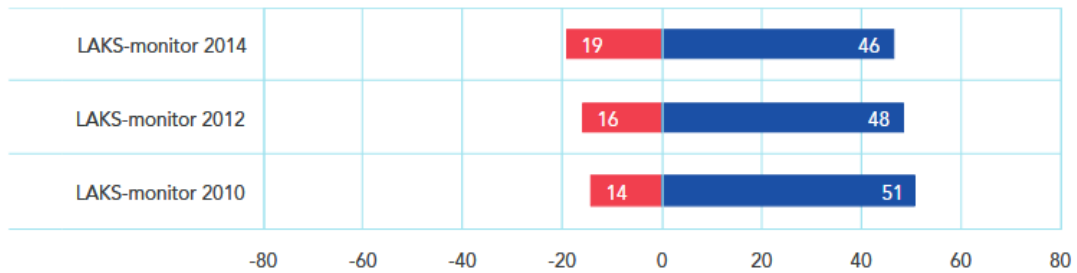
- Weet je op tijd dat je een toets hebt?
- Weet je wat je moet leren?
- Hoe tevreden ben je over hoe snel je de uitslag van een toets krijgt?
- Vertellen docenten jou duidelijk hoe jouw resultaten zijn?
- Hoe tevreden ben je over hoe de leerstof terugkomt in de toets?
- Hoe tevreden ben je over de moeilijkheid van de toetsen?

Dit jaar (2016) is iets meer dan de helft van de scholieren tevreden over toetsen. Brugklassers zijn het meest tevreden hierover. Scholieren in het vmbo oordelen hier het minst positief over. Minder dan de helft van de vmbo-leerlingen is tevreden over toetsen in het algemeen.

Figuur 2

² Figuur 17 uit LAKS monitor 2016. Totaaloordeel over toetsen.

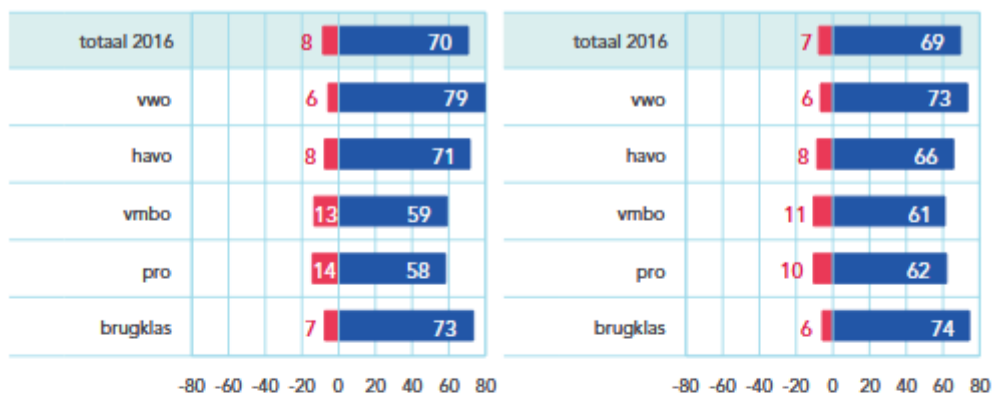
Figuur ³

Er is een lichte verbetering ten opzichte van voorgaande jaren te ontdekken: in 2014 oordeelden negentien procent van de scholieren negatief over toetsen, in 2012 was dit eveneens zestien procent en in 2010 veertien procent. Naast een lichte daling van een negatief oordeel, is ook een lichte stijging van een positief oordeel over toetsen op te merken. Scholieren zijn dus over het algemeen iets positiever geworden over toetsen op hun school.

Als er specifiek wordt ingegaan op de deelonderwerpen blijkt dat scholieren met name positief oordelen over het tijdig weten wanneer er een toets is (70 procent) en weten wat er voor een toets geleerd moet worden (69 procent). De minste waardering hebben ze voor de snelheid waarmee de toetsuitslag bekend gemaakt wordt. Minder dan een derde van de leerlingen is tevreden over hoe snel ze de uitslag van de toets krijgen en een derde is hier ontevreden over. Scholieren in het praktijkonderwijs zijn hierover het meest tevreden over, gevolgd door brugklassers. Vmbo'ers, havisten en vwo'ers zijn het minst tevreden over het wachten op een toetsuitslag.

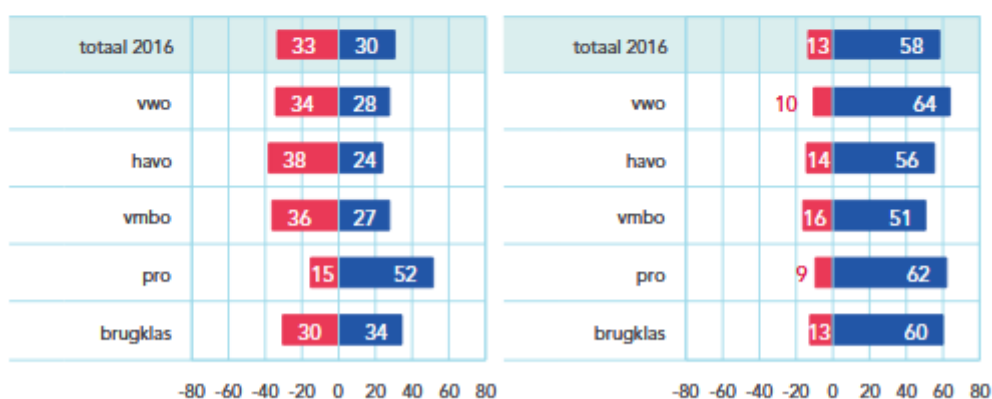
Brugklassers zijn vaker dan andere leerlingen tevreden over de moeilijkheid van toetsen, havisten zijn hier het minst tevreden over. Brugklassers en vwo'ers zijn vaker dan anderen tevreden over het weten wat geleerd moet worden. Scholieren in het vwo zijn meer dan andere scholieren tevreden over het op tijd weten dat er een toets komt en over hoe duidelijk docenten de resultaten vertellen. Over het tijdig weten dat er een toets komt, zijn scholieren in het praktijkonderwijs en vmbo'ers het minst tevreden. Vmbo'ers zijn, vergeleken met andere niveaus, eveneens het minst tevreden over hoe duidelijk docenten vertellen hoe hun resultaten zijn.

³ Figuur 26 uit LAKS-monitor 2014. Totaaloordeel over toetsen.

Figuur 18 / Weet je op tijd dat je een toets hebt?

Figuur 19 / Weet je wat je moet leren?

Figuur 20 / Hoe tevreden ben je over hoe snel je de uitslag van een toets krijgt?

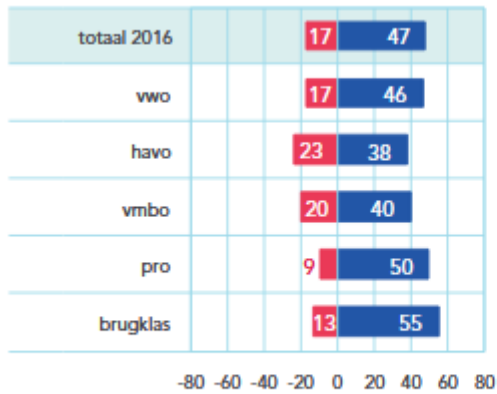
Figuur 21 / Vertellen docenten jou duidelijk hoe jouw resultaten zijn?

Figuur 4

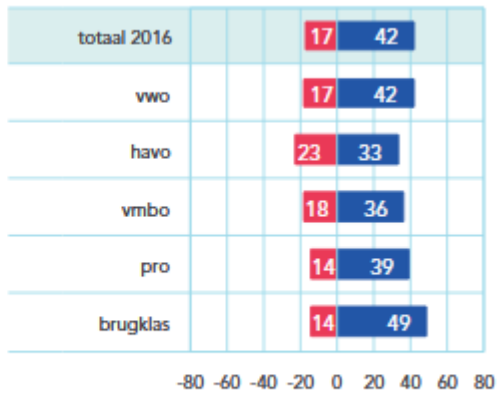
Eersteklassers zijn het meest tevreden over het weten wat geleerd moet worden en de snelheid waarmee de uitslag van de toets bekend wordt. Voor deze twee aspecten van toetsen geldt dat scholieren in de tweede klas minder tevreden hierover oordelen. Deze daling in tevredenheid gaat door tot in de derde klas om in de zesde klas weer iets toe te nemen. Zesdeklassers geven het vaakst aan tevreden te zijn over het tijdig weten wanneer er een toets is. Derdeklassers zijn hier het minst tevreden over. Ditzelfde geldt voor de tevredenheid over hoe duidelijk docenten vertellen wat de resultaten van leerlingen zijn. Zesdeklassers zijn hierover het meest tevreden en derdeklassers het minst.

Over hoe de leerstof terugkomt in de toets en de moeilijkheid van de toets is minder dan de helft van de scholieren tevreden. De ontevredenheid over hoe de leerstof terugkomt in de toets is het grootst onder leerlingen vmbo en havo. Hetzelfde geldt voor het oordeel van scholieren over de moeilijkheid van toetsen. Brugklassers oordelen nog redelijk positief over beide aspecten van toetsen. Ook vwo-leerlingen zijn relatief positief over de manier waarop de leerstof terugkomt in de toets. Het positieve oordeel van vwo-leerlingen is minder positief over de moeilijkheid van toetsen.

⁴ Figuur 18/21 uit LAKS monitor 2016.

Figuur 22 / Hoe tevreden ben je over hoe de leerstof terugkomt in de toets?

Figuur 23 / Hoe tevreden ben je over de moeilijkheid van de toetsen?

Figuur ⁵

Ondanks dat de LAKS-monitor in 2016 laat zien dat iets meer dan de helft van de scholieren tevreden is over toetsen kan geconcludeerd worden dat op een aantal aspecten van toetsen grote ontevredenheid heerst onder scholieren. Scholieren oordelen het meest negatief over hoe snel ze de uitslag van een toets krijgen. Daarna volgen de moeilijkheid van toetsen en de manier waarop de leerstof terugkomt in de toetsen. Over deze drie aspecten is minder dan de helft van de leerlingen tevreden. De grootste ontevredenheid over toetsen zit veelal bij leerlingen vmbo en havo. Interessant kan zijn of deze aspecten ook door deelnemers van de scholierencongressen en respondenten van de enquête van Scholieren.com als negatief worden ervaren.

⁵ Figuur 22/23 uit LAKS monitor 2016.

3. Enquête afgenomen door Scholieren.com

Om de uitkomsten van de scholierencongressen te kunnen staven, heeft Scholieren.com in opdracht van het LAKS, een enquête uitgezet onder scholieren over het onderwerp toetsen en examens. De enquête is ingevuld door 1069 scholieren. De gemiddelde leeftijd van de respondenten was 16 jaar. Van de in totaal 1069 scholieren komen er 603 van het vwo, 309 van het havo en 125 respondenten van het vmbo. In het onderzoek is gewerkt met een vijfpuntsschaal, een tienpuntsschaal, meerkeuzevragen en open vragen.

De enquête is tot stand gekomen aan de hand van de vragen en stellingen die zijn voorgelegd aan deelnemers van de scholierencongressen over toetsen en examens. Op deze manier werd getracht de resultaten van de enquête en de scholierencongressen zo goed mogelijk met elkaar te kunnen vergelijken. De onderwerpen die in de enquête zijn bevraagd, zijn de hoeveelheid toetsen, de planning van toetsen, informatie over de leerstof en de uitslag van een toets, verschillende toetsvormen, stress, en feedback en toetsbespreking.

Op de vraag wat scholieren vinden van de hoeveelheid toetsen die ze voor hun kiezen krijgen, geven de respondenten aan in principe tevreden zijn over de hoeveelheid. Scholieren krijgen nu gemiddeld maximaal 2,3 toetsen per dag. Gemiddeld zouden leerlingen echter maximaal 1.5 toets per dag willen krijgen. Leerlingen zien graag een maximum aantal toetsen per dag en per week waar de school zich aan moet houden. Nu is dat lang niet overal het geval. Dit maximum zou moeten worden gesplitst naar de omvang van de toets. Een zwaardere proefwerk of het inleveren van een werkstuk kan dan bijvoorbeeld maximaal één per dag, een schriftelijke overhoring, mondeling of practicum twee tot drie per dag.

Op de vraag of toetsen goed worden ingepland, geeft een meerderheid van de respondenten aan positief te zijn over de planning van docenten. 6,9 procent vindt dat toetsen altijd slecht worden ingepland, 28,3 procent meestal niet goed, de meerderheid 58,2 procent vindt het meestal goed ingepland, 6,6 procent vindt het altijd goed ingepland. Een goede planning van toetsen heeft ook te maken met de voorbereidingstijd die leerlingen krijgen voor een toets. Dit is afhankelijk van hoe lang van tevoren leerlingen te horen krijgen dat er een toets is ingepland. Scholieren geven aan gemiddeld minimaal twee weken voorbereidingstijd nodig te hebben voor een toets. Dit kan eventueel verder gedifferentieerd worden. Zwaardere toetsen hebben meer tijd nodig en een kleine overhoring hoeft niet noodzakelijkerwijs ruim van te voren aangekondigd te worden. Meerdere scholieren geven aan behoefte te hebben aan een lange termijn overzicht van toetsen, zoals een jaarplanning of semesterplanning.

Scholieren willen gemiddeld twee weken van tevoren beginnen met de voorbereiding voor een toets, afhankelijk van de zwaarte van de toets. Of een leerling zich kan voorbereiden voor een toets is voor het overgrote deel afhankelijk van de termijn waarop de stof voor een toets bekend is. Op de vraag hoe lang van tevoren de stof voor een toets bekend moet zijn wordt zeer wisselend geantwoord. Gemiddeld willen leerlingen minimaal 2,5 weken voor de toets op de hoogte zijn van de leerstof. Ook benoemen veel

leerlingen dat het wenselijk is als docenten zich houden aan de jaarplanning of het Programma van Toetsing en Afsluiting (PTA). Docenten zijn nu verplicht zich te houden aan het PTA, maar dit gebeurt veelal niet.

Naast vragen over de hoeveelheid toetsen en benodigde voorbereidingstijd was het LAKS ook benieuwd welke toetsvorm leerlingen het meeste voor hun kiezen krijgen. In de enquête werd leerlingen een lijst toetsvormen voorgelegd met de vraag welke drie het vaakst voorkomen. Uit deze vraagstellingen is naar voren gekomen dat schriftelijke toetsen (32 %), leestoetsen (18 %) en verslag (12 %) de meest voorkomende toetsvormen zijn. Hierna volgt de luistertoets (11 %), het werkstuk (11 %), het practicum met verslag (7 %), de mondelinge overhoring (5 %) en het practicum (2,5 %).

Het LAKS vindt het erg belangrijk dat leerlingen naast een cijfer voor een toets ook feedback krijgen. Daarom is aan respondenten de vraag voorgelegd hoe vaak een toets wordt nabesproken. Het nabespreken gebeurt structureel. 64,8 procent van de respondenten geeft aan dat een toets meestal wordt nabesproken. 17,6 procent geeft aan dat dit altijd gebeurt. Een nog aanzienlijk deel geeft aan dat dit meestal niet gebeurt, namelijk 16,7 procent. Maar een heel klein percentage van de respondenten stelt dat nooit gebeurt 0,9 procent.

Het effect van een nabespreking kan afhangen van de manier waarop een toets wordt nabesproken. Doorgaans wordt een toets klassikaal nabesproken (87,5 %), en slechts in beperkte mate persoonlijk (2,5 %). Tien procent van de respondenten geeft aan dat een toets even vaak persoonlijk als klassikaal wordt nabesproken.

Stress onder scholieren blijkt groot te zijn. Van alle respondenten geeft 38 procent aan dat toetsen te veel stress opleveren. Het LAKS wilde weten op welk moment de meeste stress wordt ervaren. Op de vraag hoeveel stress scholieren ervaren voorafgaand aan een toets komt een gemiddelde score van zes op de tienpuntsschaal naar voren. Gemiddeld wordt, voorafgaand aan een toets, enige stress ervaren. De gemiddelde score voor ervaren stress tijdens een toets is 5,8 op een tienpuntsschaal. De ervaren stress voorafgaand en tijdens een toets wijkt dus weinig uiteen. Op de vraag wat scholieren de meeste stress geeft omtrent toetsen blijken de hoeveelheid stof (62 %) en de druk om een goed cijfer te halen (68 %) de grote boosdoeners te zijn. Daarna volgt de hoeveelheid toetsen (45 %), de tijdsdruk tijdens een toets (46 %) en het moeten voldoen aan de toelatingseisen van je vervolgopleiding (16 %).

Het LAKS vroeg zich af: 'hoe kan de stress rondom toetsen verminderd worden?' Scholieren vinden de suggestie om kleinere toetsen af te nemen en die beter te verdelen over het schooljaar een goede oplossing (61 %). Daarna volgt het alternatief om toetsen zelf te kunnen inplannen (32 %), een combinatie van theorie en praktijk (24 %) en muziek luisteren tijdens een toets (20 %).

Op de vraag wat leerlingen het meest vervelend vinden aan toetsen komt naar voren dat een toets veelal een momentopname is en niet laat zien hoe goed je ergens in bent (57 %). Ook de ervaring dat op een toets alleen het letterlijke antwoord goed wordt gerekend en afwijkende antwoorden niet mogelijk zijn, zorgt voor ontevredenheid. Daarnaast werd aangegeven dat begrijpend lezen een te grote rol speelt (27 %) en dat de vraagstelling in toetsen vaak onduidelijk is (36 %).

Leerlingen ervaren toetsen dus vaak als momentopnamen en hebben daardoor het gevoel dat hun niveau en kennis niet daadwerkelijk wordt getoetst, maar dat de manier waarop een leerling onder druk presteert ook invloed uitoefent. Het LAKS was daarom benieuwd wat volgens scholieren de beste toetsvorm is om het niveau en de kennis van een leerling te toetsen. Het overgrote deel van de respondenten vindt toch dat de schriftelijke toets (50 %) hiervoor de meest geschikte toetsvorm is. Daarna volgt een mondelinge overhoring (46 %) en een werkstuk (32 %).

De resultaten van de enquête laten zien dat scholieren an sich tevreden zijn over het huidige toetsingssysteem, maar dat er nog veel ruimte voor verbetering is. Scholieren zijn redelijk tevreden over de hoeveelheid toetsen, maar geven desondanks aan minder toetsen te willen per dag dan ze nu krijgen. Daarnaast is er een relatief klein aandeel scholieren (38 %) dat veel stress ervaart met toetsen, waarbij de hoeveelheid leerstof en de druk om een goed cijfer te halen een grote rol spelen. Toch laat een zes op een schaal van tien zien dat alle respondenten voorafgaand en tijdens een toets enige stress ervaren. Het huidige toetsingssysteem geeft nu echter nog te weinig ruimte om daar iets aan te doen. Scholieren willen in de toekomst graag zien dat toetsen in kleine, behapbare delen worden afgenomen, deze beter worden verdeeld over het schooljaar, en scholieren de gelegenheid krijgen toetsen zelf in te plannen. Ook is het voor respondenten belangrijk dat een school voor meerdere aspecten van toetsen regels opstelt en dat docenten zich aan deze regels houden. Het gaat dan om de planning van toetsen, maar ook de toegestane hoeveelheid toetsen op een dag, en de termijn waarop de datum en de leerstof bekend moet zijn. Voor een groot deel van de toetsen is dit al opgenomen in het verplichte PTA, maar leerlingen hebben de ervaring dat docenten zich daar niet aan houden.

4. Terugblik op de scholierencongressen

Scholieren zijn bij uitstek de aangewezen groep om kritische vragen over het onderwijs aan voor te leggen. Daarom organiseert het Landelijk Actie Komitee Scholieren (LAKS) sinds 2014 scholierencongressen. Het doel van deze congressen is de mening van leerlingen te peilen en hen mee te laten denken over veranderingen in het onderwijs. In het schooljaar 2014/2015 organiseerde het LAKS congressen over het thema 'motivatie' en in 2015/2016 over het thema 'maatwerk'. Op de uitkomsten van die congressen besloot het LAKS voort te bouwen. Uit beide reeksen kwam namelijk naar voren dat motivatie en maatwerk nog moeilijk een plek kunnen krijgen in het huidige toetsingssysteem. Voor het LAKS een reden om de huidige manier van toetsen en examens ter discussie te stellen bij haar eigen achterban: scholieren. Gedurende het schooljaar 2016/2017 organiseerde het Landelijk Actie Komitee Scholieren negen scholierencongressen in de provincies Friesland, Gelderland, Groningen, Limburg, Noord-Brabant, Noord-Holland, Overijssel, Utrecht en Zuid-Holland met het thema toetsen en examens. Hier hebben 373 leerlingen aan deelgenomen. Het merendeel van de leerlingen deed vwo (210), een deel havo (87) en een deel vmbo (75).

De scholierencongressen van dit schooljaar hebben scholieren uitgedaagd na te denken over toetsen en examens buiten de kaders van het huidige toetsingssysteem. Het doel daarvan was om alternatieven te bedenken voor de huidige manier van toetsen, waarbij werd getracht bepaalde aspecten van toetsen niet mee te nemen. Dan kan gedacht worden aan toetsen zonder cijfers, toetsen zonder stress, toetsen

---

⁶ LAKS bestuurslid Sterre Teunissen spreekt Brabantse scholieren toe in het provinciehuis van Noord-Brabant

zonder momentopname en toetsen zonder theorie. Scholieren zijn aan de slag gegaan met deze opdrachten. Daarnaast kregen de deelnemers van de scholierencongressen een aantal stellingen voorgelegd. Dit waren met name stellingen van belang voor de visie van het LAKS en waarvoor de mening van scholieren verzameld diende te worden. Dezelfde stellingen zijn voorgelegd aan de scholieren die de enquête van Scholieren.com hebben ingevuld.

4.1 Alternatieven voor het huidige toetsingssysteem

Toetsen zijn veelal een momentopname, zeggen deelnemers van de scholierencongressen in het hele land. Er wordt niet getoetst hoe goed je de stof beheerst, maar hoe je presteert op dat moment. Docenten maken niet altijd een toets die voor iedereen een goede manier is om de stof te testen: dat is oneerlijk en toetst niet bij iedereen hoe goed een leerling in een vak is. Hoe wordt in de toekomst voorkomen dat leerlingen niet op hun kennis, maar op hun stressbestendigheid of flexibiliteit worden getoetst?

Deelnemers van de scholierencongressen kwamen met uiteenlopende suggesties. De meest voor de hand liggende oplossing is leerlingen de keuze uit een aantal toetsvormen te laten maken. Zo kan een leerling kiezen voor een toetsvorm waar hij of zij het meest vaardig in is en het beste de geleerde stof kan toepassen. Terecht plaatsten scholieren al de kanttekening dat docenten niet de tijd hebben om zo gedifferentieerd toetsen af te nemen. Scholieren geven aan dat dit kan worden voorkomen door voor de gehele klas een toets op te delen in twee verschillende toetsvormen of als docent het gehele schooljaar verschillende toetsvormen toe te passen, maar ook om leerlingen hun kennis toe te laten passen in de praktijk.

Desondanks zien scholieren toch graag meer flexibiliteit van docenten. Ze willen bijvoorbeeld met hun docent kunnen overleggen over het cijfer, waarin een leerling de ruimte moet kunnen krijgen om te beargumenteren waarom hij of zij het niet eens is met het cijfer. Leerlingen toetsen op hun kennis, in plaats van hun stressbestendigheid, kan ook een plek krijgen door aan het begin en aan het einde van een periode een toets afnemen, en daarmee niet de leerling niet op het moment te toetsen, maar op de voortgang. Verder willen scholieren graag de mogelijkheid krijgen zelf hun toets in te plannen. Op deze manier kunnen ze zelf een 'moment' uitkiezen waarop ze verwachten de stof goed te beheersen. Scholieren verwachten echter niet dat het iedereen lukt zelf toetsen in te plannen. Veel leerlingen zullen een toets voor zich uitschuiven. Op de scholierencongressen werd direct voorgesteld het inplannen van een toets binnen kaders mogelijk te maken, bijvoorbeeld twee weken waar binnen alle leerlingen de toets gemaakt moeten hebben.

Nieuwe toetsvormen

De manier waarop scholieren nu worden getoetst, is niet meer van deze tijd. Dat kwam duidelijk naar voren uit de scholierencongressen. Toetsen zijn niet actueel en gaan niet mee met andere (technologische) ontwikkelingen in de samenleving. Hoe kan het huidige toetsingssysteem aansluiten bij

die ontwikkelingen? Deelnemers van de scholierencongressen deden verschillende suggesties. De meest voor de hand liggende oplossing is betrekken van de actualiteiten bij toetsen, zoals trends op social media. Dit gebeurt nog steeds te weinig. Andere suggesties zijn het gebruiken van internet tijdens een toets, waarmee leerlingen de vaardigheid om online informatie te kunnen vinden ook oefenen, en andere vaardigheden vaker meenemen in toetsen (denk aan burgerschap, kritisch denken, beargumenteren). Kortom, toetsen moeten meer worden toegespitst op de belevingswereld van scholieren.

Tijdens de congressen is specifieker ingegaan op het toegankelijker en leuker maken van toetsen, waar concrete voorbeelden uit voort zijn gekomen. Enkele voorbeelden zijn skypen met anderstaligen om de beheersing van een vreemde taal te toetsen, bij vakken als economie of M&O projectmatige toetsen ontwerpen waarbij leerlingen een bedrijfsplan moeten opstellen, en bij Bètavakken meer proeven en practica in de toetsing verwerken. Een andere suggestie is leerlingen zelf lessen te laten geven en lesstof uit te laten leggen, waarbij direct vaardigheden, zoals presenteren, kunnen worden getoetst. Leerlingen willen ook meer praktijkervaring opdoen in het bedrijfsleven e.d., en daar op getoetst worden. Wat ook veel voorbij kwam, was games als toetsvorm. Games maken toetsen veel leuker, maar kunnen zich ook veel beter aanpassen op het niveau van een leerling. Het adaptieve aspect van games maakt dat leerlingen niet in het kader van één toets hoeven te passen, maar dat wordt gekeken naar het niveau en de voortgang van de leerling zelf. Virtual Reality was een veel voorkomend idee van scholieren om op een leuke manier de kennis van leerlingen te toetsen.

Het beste idee voor een nieuwe toetsvorm kwam van deelnemers van het scholierencongres Gelderland:

Je wordt gedropt in het bos, krijgt een gastles van Obama over Nederlands, je hebt een route waar je wiskunde voor nodig hebt om de route te lopen. Dan kom je bij een aap, die weet hoe je bomen moet tekenen, daar krijg je een cijfer voor. Dan ga je weer de wiskunde weg op. (Bonuspunten voor slechte woordgrappen). De derde post is het punt om te leren wat links en rechts is. De laatste post wordt je gefeliciteerd en krijg je een concert over biologie van Gerard Joling en Michael Jackson.

Op een aantal aspecten bleken leerlingen het lastig of niet nodig te vinden om buiten de kaders van het huidige toetsingssysteem te denken. Het ging dan om het bedenken van alternatieven voor cijfers en een toetsingssysteem waarin stress geen rol speelt. Alternatieven voor cijfers bleken toch steeds veel te lijken op cijfers en namen ook niet negatieve componenten van cijfers weg. Veel leerlingen gaven aan, ondanks last te hebben van stress, het wel een belangrijk component te vinden in het huidige toetsingssysteem. Het leert scholieren om te gaan met stress, iets wat ze in hun latere loopbaan ook tegen komen.

4.2 Stellingen

Scholieren moeten zelf kunnen bepalen wanneer ze een bepaalde toets maken.

Het LAKS was benieuwd of scholieren zelf hun toetsen zouden willen inplannen. Daarom is aan deelnemers van de scholierencongressen de stelling voorgelegd dat scholieren zelf hun toetsen moeten kunnen inplannen. Leerlingen reageerden wisselend op de stelling. Ook respondenten van de enquête zijn

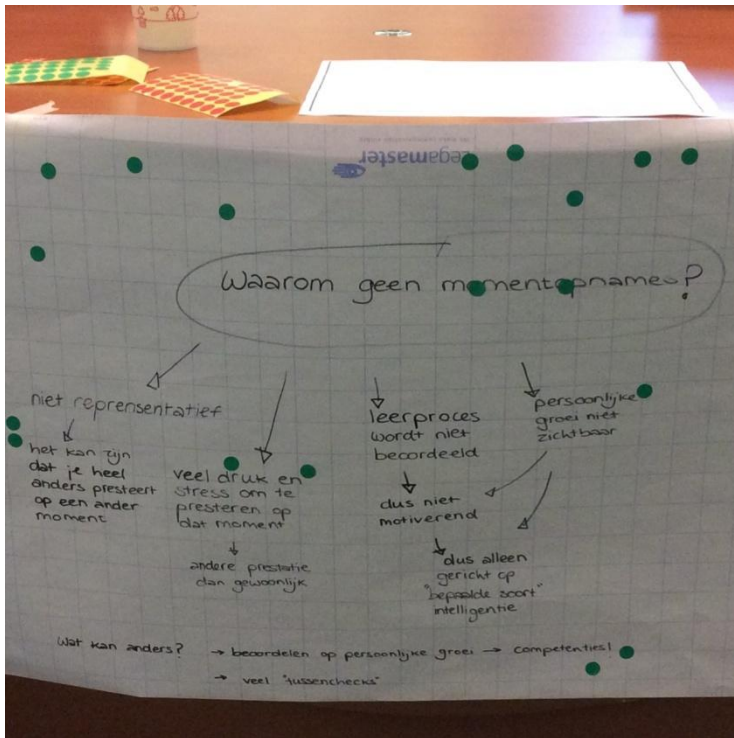
het wisselend eens en oneens met deze stelling. Voorstanders van de stelling vinden dat leerlingen die al op niveau zitten niet langer hoeven te wachten op het afsluiten van bepaalde leerstof. Door een vak of onderdeel van een vak eerder af te sluiten, kunnen leerlingen tijd besteden aan waar ze niet goed in zijn. Daarnaast kan daardoor geoefend worden met het maken van eigen planning en de eigen verantwoordelijkheid nemen. Tegenstanders van de stelling zien hier een risico in dat leerlingen het maken van toetsen geen uitstellen, met name voor de vakken die ze moeilijk vinden. Leerlingen hebben een deadline nodig, zeggen ze. Daarnaast kan, wanneer een leerling iets eerder afsluit, niet de volledige uitleg volgen en daardoor niet zeker vaststellen dat de leerling alle stof kent. Verder gaat er voor docenten veel tijd zitten in het maken van verschillende versies van een toets.

Alleen cijfers kunnen laten zien hoe goed je bent in een bepaald vak.

Cijfers spelen een grote rol in de loopbaan van middelbare scholieren. Het levert veel stress op en het legt een enorme prestatiedruk op aan scholieren. Bij het LAKS rees de vraag op of cijfers het enige aspect in het onderwijs is dat het niveau van leerlingen laat zien. Het overgrote deel van de leerlingen is het oneens met de stelling. Hetzelfde geldt voor de respondenten van de enquête. Door faalangst worden leerlingen beperkt in hoe goed ze een toets maken. Inzet en hoe leerlingen de stof in de praktijk weten toe te passen laat ook wel zien hoe goed een leerling is in een vak. Voorstanders van de stelling vinden wel dat een cijfer een betrouwbaar meetinstrument is en een betrouwbaar beeld laat zien van het niveau van leerlingen. Tegenstanders van de stelling gaven aan dat toetsen dan nog steeds momentopnamen zijn en het nog steeds geen goed beeld geeft van het niveau. Scholieren concluderen dat cijfers wel een goed meetinstrument zijn, maar dat docenten niet alleen cijfers moeten laten meetellen, maar ook inzet en het gemaakte huiswerk van leerlingen.

Een toets moet worden gezien als beginpunt en niet als eindpunt.

De diagnostische tussentijdse toets heeft een discussie gestart over het gebruiken van de toets als afsluiting van een periode of als middel om de voortgang van een leerling te meten. Om te toetsen hoe deze discussie leeft onder scholieren heeft het LAKS de stelling voorgelegd dat een toets moet worden gezien als beginpunt en niet als eindpunt van een periode. Leerlingen kunnen zich goed vinden in het diagnostisch toetsen van stof aan het begin van een periode. Op deze manier krijgt een leerling beter inzicht in waar hij of zij staat in de beheersing van de stof. Ook geeft het een idee van wat leerlingen in de komende periode gaan leren en behandelen in de lessen. Deelnemers van de scholierencongressen vinden echter dat bij het beginpunt geen cijfer mag worden gegeven, omdat leerlingen dan worden afgerekend op een toets waarvoor ze niet hebben geleerd. Dat is oneerlijk voor leerlingen die de stof nog helemaal niet begrijpen. Er moet wel voor worden gewaakt dat een begintoeets niet al te veel stress geeft aan het begin van een periode. Er kan geconcludeerd worden dat bijna alle leerlingen voor een begintoeets zijn die inzicht geeft in het niveau van een individuele leerling en de leerling inzicht geeft in de punten waarop hij of zij zich moet verbeteren, maar er geen cijfer moet worden gegeven voor dit beginpunt.

7

Het moet voor alle leerlingen mogelijk zijn om gesplitst examens te doen.

Voor het LAKS speelt al enige tijd de vraag of de eindexamens niet op een andere manier georganiseerd kunnen worden, bijvoorbeeld middels gesplitst examens verdeeld over het schooljaar. Dit is ook de stelling die is voorgelegd aan scholieren, dat het voor alle leerlingen mogelijk moet zijn gesplitst examens te doen. Respondenten van de enquête bleken het eens te zijn met deze stelling. Door deelnemers van de scholierencongressen werd wisselend gereageerd op de stelling. Voorstander

van de stelling gaven hiermee de prestatiedruk en de stress te verlagen, en ook de stofbeheersing te bevorderen doordat leerlingen minder vakken hoeven af te sluiten in één keer. Leerlingen zouden wel graag zien dat niet alleen de centraal examens, maar dan ook de schoolexamens beter verdeeld afgenomen kunnen worden.

Wel vinden de voorstanders van de stelling dat gesplitst examens doen niet onbeperkt kan. Er moeten wel vaste periodes zijn verspreid over het schooljaar. Tegenstanders van de stelling vinden dat de centraal examens iets is wat je een keer in je leven gedaan moet hebben. De examens kunnen echter qua inhoud van elkaar verschillen. Dat werkt ongelijkheid in de hand. Voorstanders van de stelling brengen daar tegenin dat veel vmbo-examens digitaal worden afgenomen en van elkaar verschillen. Elk jaar zijn de examens echter verschillend. Voor tegenstanders van de stelling telt echter ook mee dat het goed is om eens mee te maken hoe stressvol de examens zijn. Daarmee worden leerlingen beter voorbereid voor op het studeren, beargumenteren de leerlingen. Scholieren concluderen dat het voor leerlingen voor wie het voordelig is om gesplitst examens te doen – vanwege ziekte of persoonlijke omstandigheden – sowieso deze kans moeten krijgen.

Het LAKS heeft aan het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap gevraagd of de centrale examens op meerdere momenten in het jaar kunnen worden afgenomen. Het ministerie heeft gezegd dat dit alleen kan als de eindexamens digitaal worden gemaakt. In hoeverre vind je het dan nog een goed idee?

Gesplitste examens is onderwerp dat het LAKS al enige tijd bespreek met het ministerie van OCW. Het ministerie geeft aan dat dit alleen kan als alle eindexamens digitaal worden afgenomen. Het LAKS heeft

⁷ Resultaat van een brainstormsessie tijdens een scholierencongres: "Waarom geen momentopname: niet representatief, leerproces wordt niet beoordeeld, persoonlijke groei niet zichtbaar, veel druk en stress."

daarom bovenstaande vraag voorgelegd aan deelnemers van de scholierencongressen en respondenten van de enquête. Met een nipte meerderheid gaven respondenten aan het een goed idee vinden de examens dan digitaal af te nemen. Deelnemers van de scholierencongressen hebben hier wisselend op gereageerd. Op het ene congres werd aangegeven dat ze digitale examens ideaal zouden vinden, maar alleen als de examens wel door leraren worden nagekeken en niet door de computer zelf. Op een ander congres gaven de meeste scholieren aan liever op papier te werken, en het ook eerlijker te vinden als hetzelfde examen wordt afgenomen onder alle examenkandidaten. Bij dit onderwerp viel erg op dat deelnemers van de scholierencongressen gemakkelijk van standpunt veranderen en zich nog moeilijk een voorstelling konden maken van het idee om de eindexamens gesplitst en digitaal af te nemen. Ook werden er vooral praktische kanttekeningen geplaatst bij gesplitst examens en hadden bijdragen van scholieren minder betrekking op het vernieuwen van het huidige toetsingssysteem.

5. De uitkomsten

Op basis van het kwantitatieve onderzoek uitgevoerd door Scholieren.com, de LAKS-monitor en de kwalitatieve raadpleging tijdens de provinciale scholierencongressen, blijkt dat scholieren relatief tevreden zijn over toetsen in het algemeen. Toch komen een aantal punten naar voren waar alle scholieren last van hebben gedurende hun tijd op school. Voor een aantal gevallen kan gekeken worden naar mogelijkheden om ervoor te zorgen dat dit verandert omdat de scholieren unaniem tegen soortgelijke problemen oplopen. In de meerderheid van de gevallen is het de vraag of verandering wenselijk is. Leerlingen hebben moeite met dingen in het onderwijs; maar de vraag of dat niet volkomen logisch is, is op zijn plaats. Toetsen zijn nu eenmaal lastig en het is belangrijk dat scholieren geconfronteerd worden met dergelijke 'problemen' en dat zij leren die op te lossen of te slagen. Dit perspectief komt ook voort uit het feit dat leerlingen sterk van mening verschillen over wat er beter kan aan toetsen en over wat vervelend is aan toetsen. Voor de een is de hoeveelheid stof een probleem, voor een ander de planning en voor weer een ander geldt weer iets totaal anders waar hij/zij met betrekking tot toetsen tegenaan loopt. Er mag gesteld worden dat het Nederlandse toetsingssysteem, dat veelal bestaat uit schriftelijke toetsen, in zijn algemeen tot tevredenheid onder de scholieren leidt, maar dat er nog weinig ruimte is voor innovatie en maatwerk.

Aan de hand van de vele gesprekken en opdrachten die de leerlingen hebben gemaakt tijdens scholierencongressen komen we tot een aantal kernpunten. Dat zijn keuzevrijheid, stress, feedback en evaluatie en de centraal examens. Aangevuld met de informatie uit de onderzoeken van de LAKS-monitor en het tevredenheidsonderzoek, hopen we deze kernpunten verder te duiden om daarmee de maatschappelijke discussie over het huidige Nederlandse toetsingssysteem van meer materiaal te voorzien waarin de stem van de leerlingenpopulatie wordt gehoord.

5.1 Keuzevrijheid

De leerlingen zijn dus tevreden over toetsen. Dat gezegd hebbende, de resultaten van de onderzoeken vallen gemiddeld uit omdat er veel meningsverschillen zijn waardoor het eindresultaat gemiddeld uitkomt. Ook tijdens de gesprekken op de congressen hoor je zeer uiteenlopende verhalen en opvattingen over wat de toetsing betekent. Juist die uiteenlopende resultaten, verhalen en opvattingen – en dus de individuele behoeftes van leerlingen - verdienen aandacht en daarmee komen we terug op het thema van de rapportage van vorig jaar 'Maatwerk'. Leerlingen geven aan meer keuze en zeggenschap te willen hebben op het gebied van toetsen zodat het onderwijs dat zij krijgen beter is afgestemd op wat zij willen en kunnen. Wat voor de een belangrijk is, is onbelangrijk voor de ander. De leerling wil graag meer keuze over het wat en hoe rondom toetsen.

Dat betekent op de eerste plaats dat het de leerlingen behoefte heeft aan de mogelijkheid om keuzes te maken. Zowel qua planning van de toets, als qua invulling van het soort toets, als binnen de toets zelf.

Leerlingen erkennen echter ook dat ze het 'maken van keuzes' nog moeten leren. Er is dus zowel behoefte aan ruimte om keuzes te maken, als een behoefte aan duidelijke grenzen waarbinnen die keuzes gemaakt kunnen worden.

Idealiter is er een begrensde periode waarbinnen de leerling een toets gemaakt moet hebben, in plaats van een deadline waaraan iedereen zich dient te houden. Het rooster en het inplannen van toetsen zorgt voor veel onvrede. Docenten houden niet altijd rekening met het rooster van de leerling en vooral met de werklast die andere docenten inplannen. Zeker naar het einde van periodes worden de weken voller en voller en kunnen leerlingen door de grote hoeveelheid toetsen voor verschillende vakken de draad kwijt raken. Meer zeggenschap over de planning zou hier een middel tegen kunnen zijn. Dat is organisatorisch een opgave voor een school. Om de leerling in elk geval tegemoet te komen is het wenselijk dat scholen op zijn minst zeer heldere regels uitschrijven in het PTA over de hoeveelheid toetsen per week en per dag. Daar inbegrepen horen ook regels over de aankondiging van de data waarvoor minimale termijnen zouden moeten worden vastgelegd in het PTA.

Vervolgens wensen leerlingen zeggenschap of een keuzemogelijkheid voor het soort toets: schriftelijk, mondeling, met een verslag of middels een presentatie. Uiteraard dient de leerling van elke toetsvorm een minimum te maken zodat er geen eenzijdige competenties worden ontwikkeld of een leerling zijn zwakke punten structureel kan vermijden. Ook hier is er een sterk organisatorisch bezwaar gemakkelijk tegenin te brengen; je kan niet van docenten verwachten vier verschillende toetsen aan te bieden. Echter, gegeven dat leerlingen uiteenlopende kwaliteiten en voorkeuren hebben, is het wel wenselijk dat een docent of vakgebied niet slechts een soort toetsen aanbiedt. Iemand die wel degelijk op de hoogte is van de stof, maar moeite met een van voornoemde toetsvormen, kan nadeel ondervinden van een zeer eenzijdig aanbod.

Met keuze binnen een toets wordt bedoeld dat afrekening van de toetsen op een andere manier is ingericht: niet dat je bent gebonden aan een maximaal aantal fouten, maar dat je een minimum aantal goede antwoorden moet geven op basis van meerdere vragen zodat je kunt kiezen welke vragen over het onderwerp je wilt beantwoorden. Zo wordt getest of je voldoende *wel* weet, en niet of je toevallig juist die dingen weet die worden gevraagd. Ook is de formulering van een vraag veelal een obstakel. Veel leerlingen geven aan dat de factoren algemene kennis en begrijpend lezen (niet vakinhoudelijk) te zwaar wegen tijdens het maken van een toets. Soms begrijp je net die ene vraag niet. Omdat de vraag niet duidelijk is, of omdat de context niet duidelijk is. Door het toevoegen van de vragen en het belonen van goede antwoorden, in plaats van het afstraffen van een kleiner aantal opgaven, wordt het effect van deze niet-inhoudelijke factoren verminderd. Het verruimen van de keuze vergroot de verantwoordelijkheid van de leerling: hij/zij moet meer voor zichzelf leren beslissen wat voor hem of haar de beste toets is en welke vragen tot het beste resultaat leiden. Dat betekent aan de andere kant dat de docent meer ruimte en tijd moet besteden om meer toetsvragen te bedenken en gevarieerdere toetsen te controleren.

5.2 Stress

De leerlingen hebben veel klachten, vragen en verhalen over stress. Stress speelt een grote rol. Gesprekken hierover nemen toe. In elk geval lijkt bewustwording van stress een opwaartse trend door te gaan onder de scholierenpopulatie. Of stress als een kwalijke factor in het leven van de scholieren toeneemt, is binnen dit onderzoek helaas niet duidelijk te maken. Om uiteenlopende redenen kan een scholier last hebben van stress. Factoren zoals tijdsdruk voorafgaand aan een toets, de hoeveelheid stof die tot zorgen baart, de planning (zowel van school als slechte of overvolle planningen van de leerlingen zelf), zorgen om de toekomst (prestatiedruk, twijfel over vervolgopleiding), stress tijdens het maken van toetsen (prestatiedruk en tijdsdruk). Gehoorde klachten zijn voornamelijk hoofdpijn en slaaptekort (of moeilijk in slaap komen) en ook buikpijn.

Het gevoel van drukte, bleek ook uit een enquête onder duizend Nederlandse tieners door jongerenkrant *7Days* en TV-programma *EenVandaag*. Driekwart van de tieners meldde dat ze het te druk hadden. Een derde zei dagelijks stress te hebben door school. 26 procent rapporteerde zelfs burn-out klachten. Twee journalisten van *7Days* schreven naar aanleiding van hun onderzoek het boek *Stop met stressen. Handleiding voor jongeren met een (bijna) burn-out*. „Steeds meer tieners melden zich bij de huisarts of psycholoog met burn-out klachten als oververmoeidheid, te veel stress, slapeloosheid en paniekaanvallen”, schrijven ze. „Al op de middelbare school voelen veel jongeren de druk om te presteren en hun cv op te bouwen. Een actief leven naast school en de constante aanwezigheid van sociale media maken het er niet bepaald relaxter op.”⁸ Dit beeld herkennen wij. Drukke, onrust, onzekerheid, stress; het zijn loten van dezelfde stam. De moderne jeugd lijkt een complex(er) bestaan te leiden dan voorheen. Dergelijke ontwikkelingen passen in het tijdsgewricht dat almaar lijkt te versnellen.

De rol van toetsen draagt hier op verschillende wijze aan bij. Prestatiedruk en onzekerheid over het eigen kunnen zijn terugkerende zorgen. De vraag dringt zich op of het eigenlijk wel wenselijk is om leerlingen structureel te controleren en te peilen? Hen keer op keer te testen of ze wel “voldoende” presteren, of ze wel “goed genoeg” zijn. Uit de verhalen blijkt een zekere verwarring over wat die toetsen nu eigenlijk meten; niet zelden ontwikkelen leerlingen het gevoel dat niet hun cognitieve, kennis of didactische vaardigheden worden getoetst, maar dat hun persoonlijkheid wordt gemeten en bevroegd. De psychologische impact van toetsen is niet duidelijk, maar het is zeker iets waar we als maatschappij beter over na moeten denken.

Dat betekent niet dat stress of de impact van toetsen overschat moet worden. In veel gevallen is een beetje stress niet kwalijk en functioneert het juist als een aansporing om wat harder te werken aan de voorbereiding op een toets. De leerlingen benoemen stress ook als iets dat nu eenmaal bij het leven hoort en waar je mee moet leren omgaan. Zeker met oog op de toekomst en het werkende leven dien je

---

⁸ NRC Handelsblad: ‘Ook tieners hebben last van stress en drukte’. 16-01-2017.
<https://www.nrc.nl/nieuws/2017/01/16/nooit-eens-even-niks-6240512-a1541499>

als leerling te wennen aan stress zodat je later niet terugdeinst voor uitdagingen en leert omgaan met stress. De opgave is voor docenten en mentoren. Het tijdig herkennen van overmatige stress onder de leerlingen en het aanvoelen van de juiste balans wat betreft werkdruk en prestatiedruk. Het is een opgave voor de docenten om gedifferentieerd onderwijs aan te bieden; de leerlingen uit te dagen het maximale te bereiken, maar hen ook te behoeden en de balans te behouden.

5.3 Feedback en evaluatie

Een aspect dat duidelijk naar voren kwam gedurende de scholierencongressen, is het ontbreken van of het ontvangen van eenzijdige feedback. Leerlingen leren het beste van hun fouten. Als je weet en begrijpt wat je verkeerd deed, ben je het beste in de positie om de fout niet te herhalen. Doorgaans worden toetsen klassikaal nabesproken (87,5) en een kleine minderheid kan individueel feedback krijgen (12,5%). Meestal is dat dan op aanvraag en na de les in de eigen tijd. Het vereist initiatief van de leerlingen om individueel na te bespreken met een docent die hiervoor eigenlijk niet de tijd heeft.

Toetsen zouden veel effectiever zijn als op grote schaal individueel wordt nabesproken en er feedback plaatsvindt waar de leerling geweest wordt op zijn fouten, zijn sterke en zwakke kanten, en er advies wordt gegeven over 'wat' en 'hoe' de leerling zich kan verbeteren. Te vaak transformeert een proefwerk of een overhoring na afloop in een voddig papiertje met wat rode krassen en een cijfer erboven waar niet meer naar wordt omgekeken. Daardoor worden toetsen ook minder ervaren als een terechte en behulpzame beoordeling, maar beschouwd als louter een instrument om een cijfer te deduceren. De meting die wordt uitgevoerd lijkt arbitrair en is zelden transparant. Zeker in het geval van onvoldoende beheersing zou de toets een controlemoment moeten zijn waaruit volgt dat de leerling extra begeleiding nodig heeft en ontvangt. Volgens de leerlingen zijn toetsen nog te veel een middel om een cijfer aan af te leiden. Dit is vooral benodigd voor de administratie – oftewel louter een summatieve toets. Daardoor verliezen de toetsen hun diagnostische functie. Toetsen zouden ideale instrumenten zijn aan de hand waarvan leerlingen *leren* wat ze verkeerd doen, en op welke punten ze moeten verbeteren. Dat vraagt wel meer dan slechts klassikale nabesprekingen die zich eenzijdig concentreren op feitelijke onjuistheden, de berekening van het cijfer en de afwikkeling van een bepaalde lesperiode.

De nabespreking van de toets zou idealiter het moment zijn om de leerling te verduidelijken wat er beter kan. De toetsen winnen daardoor aan functionaliteit; niet alleen vervullen ze beter de rol van didactisch instrument, tevens winnen de toetsen aan legitimiteit en wordt de leerlingen beter duidelijk waarom ze een toets maken. Gebrekkige motivatie voor toetsen, een zesjescultuur, plagiaat en fraude zijn een reactie op toetsen die in de ogen leerling geen nut hebben. Toetsen verkrijgen meer nut als het potentieel van de nabespreking wordt aangeboord.

Een oplossing die voorbij kwam is het structureel feedback laten geven op toetsen door leerlingen onderling. De antwoorden worden geanonimiseerd en uitgeprint en leerlingen geven elkaar feedback met

behulp van een standaard antwoordmodel. Leerlingen zijn onderling goed in staat fouten te vinden en aan te wijzen wat beter kan. De docent biedt daarna alsnog de mogelijkheid individueel na te bespreken en doet aan formatieve evaluatie.

Een ander idee dat regelmatig terugkwam tijdens de scholierencongressen was een digitale toets waarin de scholier op basis van een gameprincipe getoetst wordt. Dit sluit aan op de mogelijkheden van de DTT namelijk: adaptieve toetsen. Op basis van je prestaties krijg je moeilijkere of makkelijkere vragen. Dit kan vervolgens aantrekkelijk worden vormgegeven als een game. Deze vorm van toetsing maakt beter duidelijk op welke punten formatieve evaluatie nodig is en in welke domeinen de gevraagde kennis ontbreekt. In de rapportage van vorig jaar over maatwerk waren we 'voorzichtig positief' over de DTT. Juist omdat het mogelijkwijs een instrument is dat tot maatwerk leidt. Uit deze rapportage blijkt dat de leerlingen daar ook behoefte aan hebben. De DTT in digitale vorm kan gemakkelijker voldoen aan de eisen qua variatie, maatwerk, planning en persoonlijkere toetsen. We lopen hiermee vooruit op de resultaten van de pilot met de DTT die pas september 2017 afloopt. Maar de leerlingen geven duidelijk aan dergelijke modernere toetsvormen te zien zitten. Het LAKS hoopt dat het prototype uiteindelijk daadwerkelijk wordt ingevoerd, mits aan de volgende voorwaarden wordt voldaan:

- Belangrijk is dat de toets consequent periodiek wordt gebruikt om in kaart te brengen waar scholieren goed in zijn en waar zij extra hulp nodig hebben. Dit gebeurt minimaal twee keer per jaar
- Resultaten mogen niet aan derden verstrekt worden, of opgevraagd door partijen buiten de school. Bijvoorbeeld als eis voor het vervolgonderwijs
- De DTT is geen extra controlemoment, er komt dus geen schoolexamencijfer uit voort.

5.4 Centraal Examens

Het centraal examen is nog altijd de belangrijkste toets in het VO. Leerlingen erkennen het nut van een zware examenweek waarin wordt gepeild of de leerling voldoet aan de minimale kwaliteitseisen. De leerlingen merken echter op niet onder de indruk te zijn van wat je ervan leert. Gezegd wordt dat wat je memoriseert in een week, direct na de examens weer vergeten is en het enige dat je overhoudt zijn de cijfers. De examens worden daarom sterk in verband gebracht met slagingspercentages.

Daarnaast zorgen de examens eveneens voor veel stress. Vooral omdat de examens qua omvang, strengere controle, nakijkprocedure en duur, sterk verschillen van de schoolexamens. De leerlingen hebben moeite zich een realistische voorstelling te maken van de examens. Zij maken zich bijvoorbeeld veel zorgen over of wat ze de afgelopen jaren hebben geleerd wel aansluit op de vraagstelling en het niveau van de centraal examens. Deze zorg wordt maar gedeeltelijk weggenomen door proefexamens.

Het LAKS organiseert jaarlijks de eindexamenklachtenlijn (EEKL). Vorig jaar noteerde we meer dan tweehonderdduizend klachten over de eindexamens. Zoals ieder jaar ging een meerderheid van de

ingediende klachten over het examen als geheel. Dergelijke klachten komen grofweg neer op “het examen was te moeilijk”. Ook ontvangen we klachten over de duur van het examen (“te lang”). Dan gaan veel klachten over te moeilijke of onduidelijke vraagstelling in een bepaald examen waardoor het onduidelijk was voor de kandidaat wat er verwacht werd. Tot slot gaat een deel van de klachten over organisatorische zaken en geluidsoverlast. Dat kan zijn: haperende apparatuur of programma’s die uitvallen, telefoons van surveillanten die tijdens het examen afgingen, of zelfs surveillanten die spelletjes met geluid aan op hun telefoon aan het spelen waren.

Uit het rapport Staat van het Onderwijs 2015/2016 blijkt dat de resultaten niet zijn gedaald. Dit is een positief signaal. Tevens omdat volgens onze onderzoeken de Nederlandse leerling – in zijn algemeenheid – tevreden is over het centraal examen. Echter, de respondenten en bezoekers van de scholierencongressen betreft enkel leerlingen die het centraal examen (nog) niet hebben afgelegd. Als we de populariteit van de eindexamenklachtenlijn meewegen in ons oordeel, kan er een veel negatiever beeld ontstaan van het centraal examen. Dit is voor ons een potentieel interessant vervolgonderzoek.

6. Aanbevelingen

De scholieren zijn kritisch op toetsen, zo veel is duidelijk geworden. Toch lijkt het algemene beeld positief. De Cito-toets, de vele proefwerken en schriftelijke overhoringen, de afsluiting met het centraal examen; de leerlingen vinden het er bij horen. Dat zijn gewoon de obstakels die je als leerling moet leren te overwinnen. Dat wil echter niet zeggen dat het systeem van toetsen gevrijwaard is van kritiek. We moeten blijvend ons best doen om ervoor te zorgen dat het onderwijs en de toetsen relevant en legitiem functioneren. Hiertoe hebben we op basis van dit rapport een duidelijke aanbeveling.

Kwaliteit moet centraal staan

Slagingspercentages en cijferdruk zijn een van de meest fundamentele negatieve prikkels in het onderwijs. De bekostiging van scholen aan de hand van slagingspercentagedruk moet worden tegengegaan. Waaraan hechten we als samenleving waarde? Een leerling die een jaar langer doet over zijn eindexamenjaar en extra begeleiding nodig heeft gehad om de hordes van het eindexamen te nemen – maar dit uiteindelijk en ondanks vele tegenslagen haalt – is wellicht veel betekenisvoller en waardevoller dan de leerling die het met twee vingers in de neus in een keer doet. Juist de school die alle moeite doet om iedereen er doorheen te helpen zou excellent moeten heten, niet de school met – soms kunstmatig – hoge slagingspercentages. Het zwaartepunt van school zou dan ook niet moeten liggen op de toetsen als instrumenten met een administratieve functie (een cijfer of je overgaat), maar op toetsen die aanleiding geven tot feedback waaruit volgt of je harder moet werken, harder zou kunnen, of ondersteuning nodig hebt. Kwaliteit meet je niet met een momentopname. Kwaliteit komt tot stand wanneer de toets het startpunt vormt van een intensief leertraject. Dat wil zeggen: de toets geeft aanleiding om na te bespreken, te evalueren, te motiveren om hard te werken aan betere resultaten zodat de leerling zichzelf overstijgt.

Hier heb je docenten voor nodig die gedifferentieerd onderwijs aankunnen. Professionals met de ruimte en tijd om leerlingen zowel klassikaal als op individueel niveau te onderwijzen. Een toets komt pas tot zijn recht als de leerling de kans heeft gehad zich optimaal voor te bereiden op wat van hem gevraagd wordt. Het 'meten is weten' credo oefent druk uit op de leerlingen, docenten, de schoolleiding en zelfs op het OCW. Kwalitatief onderwijs en individuele aandacht en zorg voor diverse leerlingen; dat zijn de doelen.

Om daarin te voorzien is er vooral behoefte aan professionele docenten en kleine klassen. Als dat geregeld kan worden, zal het ongemak rondom toetsen zoals stress, prestatiedruk, de organisatorische euvels rondom toetsen, lange nakijktijd, onduidelijkheid over stof, enzovoorts, als sneeuw voor de zon verdwijnen. De docent krijgt de tijd om toetsen nuttig en praktisch in te zetten ter bevordering van het leerproces en niet louter als meetinstrument. Een docent moet de tijd hebben om tien minuten lestijd te gebruiken om die ene leerling nogmaals decimale breuken of het kofschip uit te leggen. Als toetsen door nabespreking relevant worden, dan gaan de resultaten vanzelf omhoog.